

Historiskt avfall i kv. Larmtrumman

Göteborg 216:1 | kv. Larmtrumman, Inom Vallgraven 23:11 | Historisk tid
Arkeologisk förundersökning & undersökning 2003 | Göteborgs stad

Johan Thörnqvist



ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN
GÖTEBORGS STADSMUSEUM
ISSN 1651-7636
© Göteborgs stadsmuseum 2018
Norra Hamngatan 12
411 14 GÖTEBORG
www.goteborgsstadsmuseum.se

REDAKTION
Else-Britt Filipsson
Tara Gullbrand
Karolina Kegel
Ulf Ragnesten
Tom Wennberg

OMSLAGETS GRAFISKA FORM
Mimmi Andersson

Omslag: Ben från nöt, get/får och fisk från slutundersökningens "1700-talslager".

TOPOGRAFISKA OCH EKONOMISKA KARTAN
© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

KARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATABAS
© Göteborgs Stadsbyggnadskontor

kv. Larmtrumman, Inom Vallgraven 23:11, Göteborg 216:1 Arkeologisk förundersökning och undersökning 2003

SAMMANFATTNING

Med anledning av en planerad ombyggnation utförde personal från Göteborgs stadsmuseum en arkeologisk förundersökning samt slutundersökning inom fornlämningen Göteborg 216:1, på fastigheten Inom Vallgraven 23:11, kv. Larmtrumman i Göteborgs centrum. Den arkeologiska förundersökningen och slutundersökningen genomfördes under fyra respektive tre dagar i maj och juni 2003 på uppdrag av länsstyrelsen i Västra Götalands län. Undersökningarna syftade till att klargöra huruvida det fanns intakta lämningar från Göteborgs äldre stadstid inom området och vilken typ av bebyggelse som i så fall har funnits på de aktuella tomterna. Vid undersökningarna framkom att stora delar av området var omrört men trots detta påträffades stadslager med generell äldsta datering till 1600-talets senare hälft samt en fragmentarisk träkonstruktion tolkad som en avfallsbinge.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr:	431-10647-2003
GSM dnr:	341/03
Fornlämningsbeteckning:	Göteborg 216:1
Fastighet:	kv. Larmtrumman, Inom Vallgraven 23:11
Landskap:	Västergötland
Socken:	Göteborgs stad
Koordinater:	N: 6398 280 / E: 148 000 (SWEREF 99 12 00)
Uppdragsgivare:	Drott City AB
Grävningsorsak:	Ombyggnation
Grävningsinstitution:	Göteborgs stadsmuseum
Datum för undersökning i fält:	2003-05-26--2003-05-27 (FU) & 2003-06-01--2003-06-03 (SU)
Undersökt yta:	59 m ²
Antal arkeologtimmar i fält:	32 (FU) & 48 (SU)
Platsledare:	Mona Lorentzson
Övriga deltagare i fält:	-
Inventariennr GSM:	GSMA:030032 (FU) & GSMA:030035 (SU)



Figur 1. Undersökningsområdets läge i centrala Göteborg. Blå kartan. Skala 1:100 000.



Figur 2. Ortofoto från 2003 över kv. Larmtrumman och närliggande fastigheter, FU-området (blå) samt SU-området (röd) markerat. Skala 1:1000.

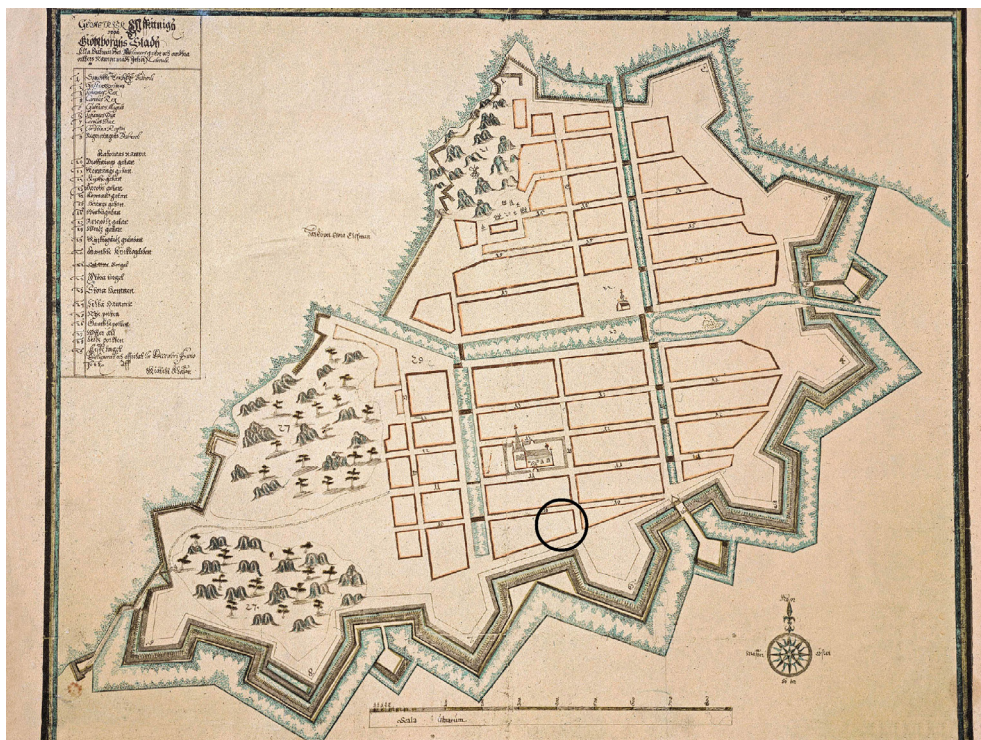


Figur 3. Översiktskarta över kv. Larmtrumman och närliggande fastigheter. FU-området (blå) och SU-området (röd) markerat. Skala 1:500.

INLEDNING

Med anledning av en planerad ombyggnation utförde personal från Göteborgs stadsmuseum en arkeologisk förundersökning samt slutundersökning inom forn-lämningen Göteborg 216:1, på fastigheten Inom Vallgraven 23:11, kv. Larmtrumman i Göteborgs centrum. Den arkeologiska förundersökningen och slutundersökningen genomfördes under fyra respektive tre dagar i maj och juni 2003 på uppdrag av länsstyrelsen i Västra Götalands län. Denna rapport är sammanställd i juni 2018, 15 år efter undersökningarna, utifrån platsledarens dokumentationsmaterial. I de fall information upplevs bristfällig får detta hänvisas till att en längre tid förflutit sedan undersökningen utfördes och rapporten färdigställdes.

Undersökningarna syftade till att klargöra om det gick att fastställa den tomtbebyggelse som återfinns i historiska källor och vilken typ av bebyggelse som i så fall har funnits inom de aktuella tomterna. Området angränsar i söder till Larmgatan, idag platsen för nuvarande Södra Larmgatan. Utifrån Olga Dahls kartläggningar av Göteborgs äldre tomter under 1900-talet bör undersökningsområdet beröra tomt 13, 14 och möjligtvis även 11 inom kvarterets rote 1 (se figur 4). Enligt samma kartläggning finns dessa bebyggda tomter belagda i skriftliga källor från 1639.



Figur 4. Planritning av Göteborgs stad från 1664, upprättad av Kettil Claeson Felterus, med undersökningsområdet markerat.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Göteborg 216:1 består av stadslager och befästningslämningar från fästningsstaden Göteborg, grundad 1621. Aktuellt område berör området strax norr om den gamla repslagarbanan.

UTSEENDE FÖRE UNDERSÖKNINGARNA

Undersökningsområdet innefattar ett större tvåvåningshus med bostäder samt butikslokaler på bottenplan och delar av den tillhörande innergården.

TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR

Inga arkeologiska undersökningar har tidigare utförts inom exploateringsområdet.

UNDERSÖKNINGSMETOD

Förundersökningen genomfördes med hjälp av grävmaskin och okulär besiktning av de framgrävda schaktsidorna. Påträffade arkeologiska anläggningar handgrävdes och ritades tillsammans med lagerföljden i profil. Vidare undersöktes fyndförande lager för hand.

NATURVETENSKAPLIGA BESTÄMNINGAR

Inga naturvetenskapliga analyser utfördes.

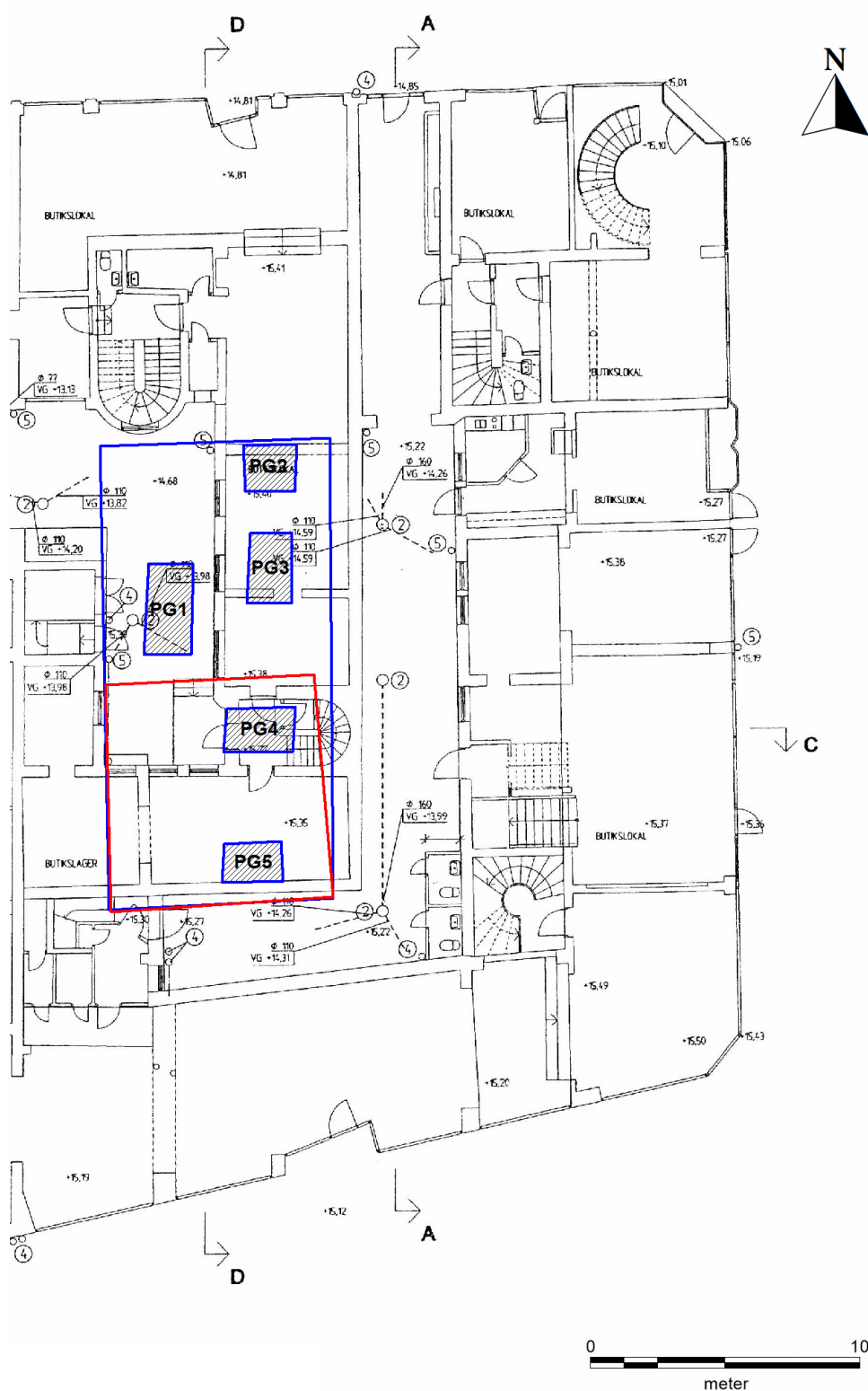
GRÄVNINGSIAKTTAGELSER

Förundersökning

Under förundersökningen grävdes sammanlagt fem provgropar, varav två inom det område som senare kom att utgöra slutundersökningsområdet (se figur 5). Nedan följer en redovisning av resultat och lagerföljd.

Provgrop 1

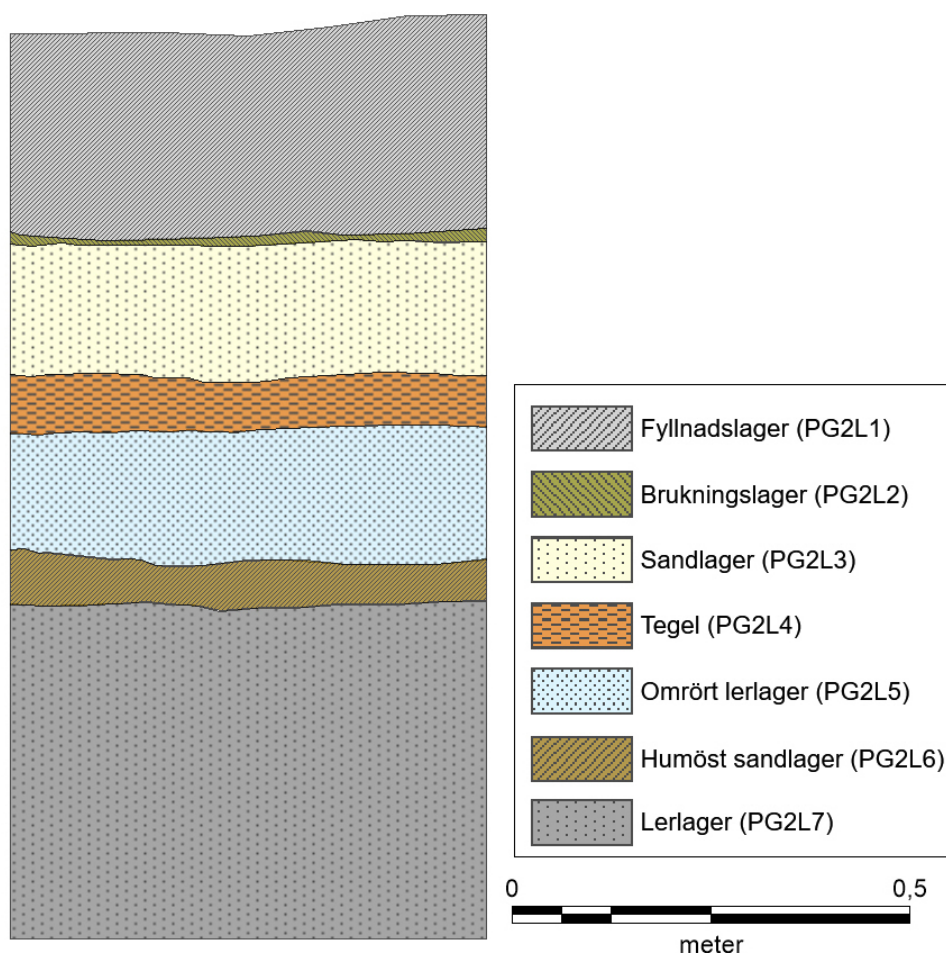
Under förundersökningen grävdes provgrop 1 i den nordvästra delen av undersökningsområdet, 3,1 x 1,6 m, till ett maxdjup av 1,8 m. Genom hela provgropen påträffades ett omrört fyllnadslager (**PG1L1**) bestående av sand, tegel- och gatsten samt raseringsrester. Vid 1,5 m djup fanns två större stenblock samt fläckar av lera inblandat i fyllet. Stenblocken låg i fyllnadslagret och utgjorde således inte del av en konstruktion.



Figur 5. Plankarta över aktuella delar av kv. Larmtrumman. FU-området och provgropar (blå) samt SU-området (röd) markerat. Skala 1:200.

Provgrop 2

Provgrop 2 grävdes i den nordöstra delen av förundersökningsområdet (se figur 5), totalt 1,7 x 1,8 m med ett maxdjup av 190 cm. Till skillnad från provgrop 1 påträffades här mer intakt stratigrafi i form av arkeologiska stadslager (se figur 6). Överst låg ett ca 50 cm tjockt fyllnadslager (**PG2L1**), omrört med diverse raseringsmaterial. Fynd påträffades i form av glassjukt butelj- och fönsterglas, taktegel samt rött och gult byggnadstegel. Därefter följde ett ca 5 cm brunt sandlager (**PG2L2**), tolkat som ett brukningslager, sluttande åt väster. Under detta brukningslager framkom ett ca 30 cm tjockt påfört sandlager (**PG2L3**) innehållande tegelkross och inslag av sot. Därefter framkom ett ca 15 cm tjockt lager (**PG2L4**), i huvudsak bestående av tegelskrot, vilket även innehöll ett svartglaserat kakelugnsfragment i barockstil. Övriga fynd bestod av keramik i form av fajans och yngre rödgods. Vidare följde, en meter under markytan, ett starkt omrört ca 30 cm tjockt lerlager (**PG2L5**). Detta lerlager innehöll flinta, tegel, järnfragment och enstaka djurtänder.



Figur 6. Profil från förundersökningens provgrop 2. Skala 1:20.

Därpå framkom ett brunt humöst sandlager (**PG2L6**) med inslag av multnade trärester, ca 12 cm tjockt vilket i sin tur vilade på ett mörkgrått lerlager (**PG2L7**) med spår av bottenavsättning och inslag av sot i den övre delen. Det mörkgrå lerlagret påträffades på ett djup av 132 cm och föreföll fortsätta till ett minimidjup av 190 cm, varpå schaktningen avbröts. PG2L7 är sannolikt den naturligt avsatta bottenleran.

Provgrop 3

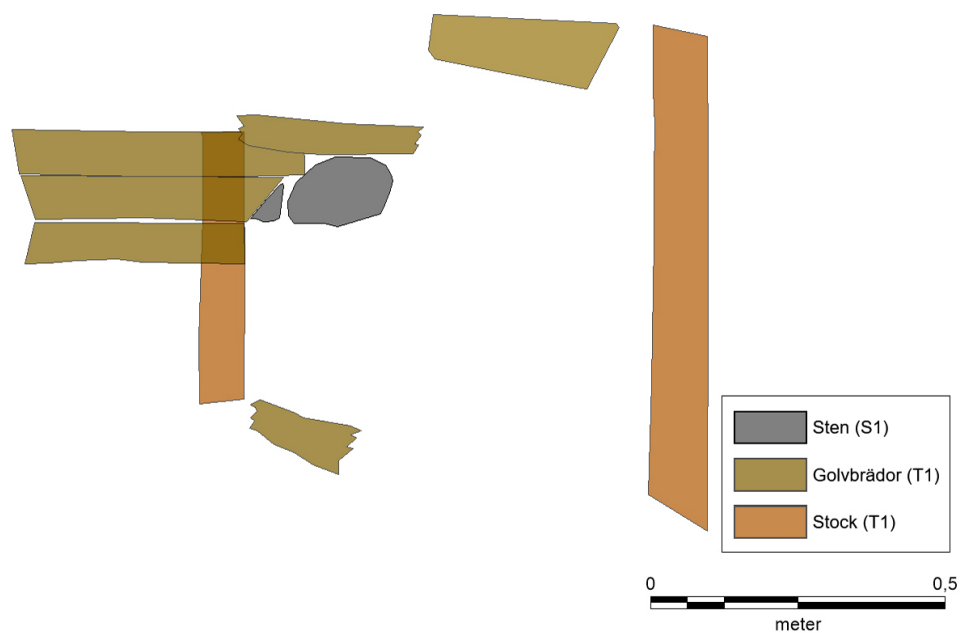
Provgrop 3 grävdes i den norra delen av förundersökningsområdet, strax söder om provgrop 2, med en yta på 1,6 x 2,5 m och ett maxdjup av 195 cm. Stratigrafin var här nästintill identisk med den i PG2 med den skillnaden att det understa lerlagret från PG2 (PG2L7, 132-190+ cm) saknades och istället påträffades ett mörkt brungrått lager (**PG3L1**) med spår av bottenavsättning på ett djup av ca 120 cm. Detta brungrå lager föreföll fortsätta till ett minimidjup av 195 cm, därefter avbröts schaktningen.

Provgrop 4 och 5

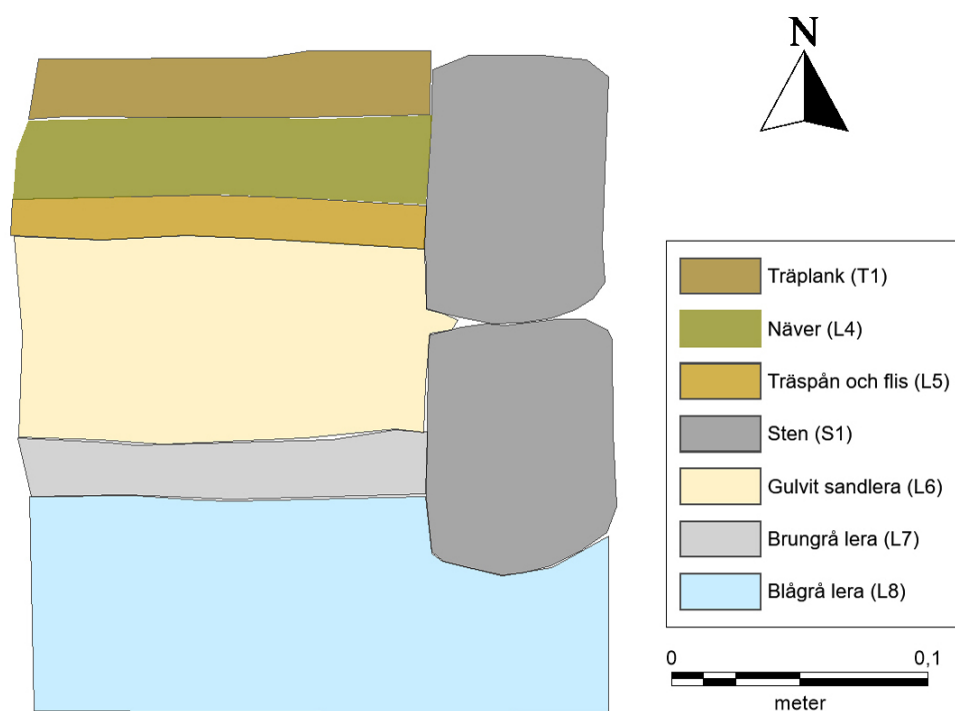
För provgrop 4 och 5 saknas utförlig lagerbeskrivning i förundersökningsdokumentationen. Då dessa båda faller inom ramarna för slutundersökningsområdet hänvisas till slutundersökningens grävningsiakttagelser.

Slutundersökning

Utifrån förundersökningens resultat beslutades att kommande undersökningar skulle koncentreras till den södra halvan av FU-området. Området var till stor del kraftigt omrört. Begränsade partier med intakta kulturlager framkom, där det äldsta kunde dateras utifrån keramikfynd till 1600-talets senare hälft. I den södra delen av slutundersökningsområdet, 4,95 m.ö.h., låg ett ca 30 cm tjockt fyllnads-lager (**L1**) med recent material följt av ett ca 60 cm tjockt gråsvart och sotigt lager (**L2**) med inslag av tegel. Därefter följde ett ca 50 cm tjockt lager med gulröd sandig lera (**L3**) med inslag av tegelkross. Vid +3,55 m.ö.h. påträffades delar av en träkonstruktion vilande på syllstenar (**S1**) och underliggande konstruktionslager. Träkonstruktionen (**T1**) bestod av träplankor utlagda som en golvyta med underliggande syllstockar. Under dessa träplankor låg utlagd björknäver (**L4**) ovanpå ett lager grövre träspån och flis (**L5**). Efter flislagret, L5, följde ett tjockare lager gråvit sandig lera (**L6**) följt av ett brungrått lerlager (**L7**). Vidare följde naturligt förekommande och steril blågrå lera (**L8**).



Figur 7. Planritning av planksrester, syllstockar och syllstenar påträffade i slutundersökningsområdets södra del, 3,55 m.ö.h. Exakt läge ej känt. Skala 1:10.



Figur 8. Profilritning av plankrester, syllstenar samt underliggande konstruktionslager påträffade inom slutundersökningsområdet. Skala 1:10.

Den fragmentariska träkonstruktionen T1 tolkades i fält som del av en avfallsbinge med trägolv. De under avfallsbingens golv liggande lagren tycks ha varit begränsade inom ramen för bingen och de omgärdande syllstenarna, vilket tillsammans med lagrens sammansättning pekar på att de bör ses som konstruktionslager och en del av avfallsbingen. Vidare information angående omkringliggande kulturlager utanför avfallsbingen saknas i dokumentationen. Avfallsbingens och den ritade profilens (se figur 7 och 8) position i den södra delen av slutundersökningsområdet framgår ej heller.

FYNDBESKRIVNING

Förundersökning

Det från förundersökningen genererade fyndmaterialet bestod av fynd från PG2, PG4 och PG5. Inga fynd samlades in från PG1 eller PG3. Sannolikt med hänvisning till att lagren i PG1 var kraftigt störda samt PG3:s likhet och relativa närhet till PG2.

I PG2 påträffades enstaka taktegel samt rött och gult byggnadstegel (X x 12,5 x 4,8 cm, X x 11 x 4,5 cm resp. X x 10 x 5 cm) varav ett fåtal var sekundärbrända. Tillsammans med butelj- och fönsterglas påträffades teglet främst i det övre lagret PGL1.



Figur 9. Fajans, yngre rödgods, stengods och kritpipsskaft från förundersökningens PG4.

Vidare framkom keramik, i form av fajans och yngre rödgods, samt fragment av svartglaserat barockkakel i PG2L4. Rödgodset bestod av skärvor från diverse fat och en kruka. Fajansen utgjordes av en odekorad skärva samt en med blå dekor, vilken bedöms ha holländskt ursprung och dateras till 1600-1700-tal.

I PG4 framkom fynd av taktegel, spik, rester av rep, kritpipsskaft och skoläder samt även en mindre mängd glassjuka fönsterglasskärvor. I övrigt påträffades keramik i form av yngre rödgods, fajans, stengods och en skärva som möjligen skulle kunna vara flintgods (se figur 9). Rödgodset utgjordes bl.a. av skärvor från minst en trefotsgryta, ett fat med hemring och ett miniatyrfat eller möjlig supskål. En stengodsskärva hade intrycksdekor, troligen i form av druvklasar.

I PG5, i södra delen av förundersökningsområdet, påträffades tegel (X x 9 x 3,5 cm) och kritpipsrester i den övre delen. I det understa fyndförande lagret framkom skärvor av yngre rödgods och fajans tillsammans med fragment av svartglaserat barockkakel samt en ca 6 cm stor kula av järn. Järnkulan är troligtvis en kanonkula men kan möjligtvis ha återanvänts som ventil i en vattenledning. Det svartglaserade barockkaklet ger en sannolik datering till 1700-talets första hälft.



Figur 10. Järnkula, kakel och keramik från förundersökningens PG5.

Slutundersökning

Dokumentationen från slutundersökningen kring fyndens relation till lagerföljden får anses bristfällig då det ej har gått att härleda fyndkontexterna i dokumentationsmaterialet. Således kan endast en översiktlig bild redovisas.

Det s.k. "1700-talslagret" tycks förekomma i den övre delen av stratigrafin, sannolikt även över den påträffade träkonstruktionen. I detta lager framkom fynd av gulrosa tegel (19,0 x 9,5 x 4,2 cm), rött tegel (X x 8,0 x 3,5 cm), fönsterglas, spik, flinta och enstaka skinnspill. Även flertalet djurben i form av slaktavfall påträffades, mestadels ben från får men också en del nöt och enstaka fiskben samt ostronskal. Mängden djurben och liknande avfall i detta lager skulle möjligtvis kunna styrka att den underliggande träkonstruktionen är en avfallsbinge. "1700-talslagret" innehöll relativt mycket keramik, främst yngre rödgods men även lergods, jydepotta, ostindiskt porslin, fajans och flintgods. Framkom gjorde även fragment av svartglaserat kakel och enstaka kritpipsskaft. Trots att "1700-talslagret" getts detta epitiet vid undersökningen tyder delar av keramikfynden, daterade till mitten på 1800-talet, på att det kan ha uppkommit senare eller möjligtvis störts under yngre tid.



Figur 11. Yngre rödgods, fajans och kakel m.m. från slutundersökningens "1700-talslager".

Efter "1700-talslagret" följer det s.k. "Undre lagret", vilket innehöll taktegel, enstaka fiskben, kritpipsskaft samt butelj- och glassjukt fönsterglas. Ett järnföremål, möjligen en del av ett handredskap, påträffades men kasserades i senare skede. Bland fynden framkom även yngre rödgods, trefotsgrytor och en pipersdekorerad skål, samt fajans av holländsk och portugisisk typ.

Vidare följer det s.k. "Djupschaktet" med enstaka fynd av yngre rödgods, holländsk fajans, ett odekorerat kritpipsskaft samt fragment av fönsterglas.

DATERING OCH TOLKNING

Det påträffade fyndmaterialet ger en generell äldsta datering till slutet av 1600-talet, möjligen början av 1700-talet. I den övre stratigrafin finns inslag av fynd från 1800-tal. Sannolikt är den framkomna träkonstruktionen inom slutundersökningsområdet en avfallsbinge, konstruerad och brukad under 1700-talet, möjligtvis även in på 1800-talet. De vid avfallsbingen underliggande lagren är av sådan karaktär att det troligen rör sig om konstruktionslager för att underlätta avrinning. Opåverkade kulturlager inom undersökningsområdena uppvisar goda bevarandeförhållanden för organiskt material t.ex. trä och ben. Det faktum att området och dess stratigrafi till stor del är stört av aktivitet i modern tid gör det dock svårt att dra vidare slutsatser kring eventuell historisk bebyggelse inom fastigheten.

ANTIKNARISK BEDÖMNING

Ur antikvarisk synvinkel kan fornlämningen anses borttagen inom det aktuella undersökningsområdet. Lagskyddet kvarstår för de delar av fornlämningen som inte berörts i samband med de arkeologiska undersökningarna.

LITTERATUR

Internet

Dahl, Olga. *Göteborgs tomtägare 1637-1807, Kvarteret Larmtrumman, rote 1.*
<http://www.gbgtomter.se/kvarter/Larmtrumman.html> (2018-06-21)

Bilaga 1. Fyndtabell FU kv. Larmtrumman Gö 216

GSMA

030032:	Schakt	Kontext	Sakord	st	gr	Material	Beskrivning
1	PG2	PG2L4	Skärvor	4	42	Keramik	Skärvor av fat och gryta.
2	PG2	PG2L4	Svartglaserad kakelugn	1	262	Keramik	Svartglaserat barockkakel
3	PG2	PG2L4	Skärvor	2	9	Keramik	En odekorerad skärva och en med blå dekor. Holländskt.
4	PG4		Skärvor	8	123	Keramik	Trefotsgryta, hemrat fat, miniatyrfat m.m.
5	PG4		Skärvor	5	34	Keramik	Odekorerad.
6	PG4		Skärva	1	3	Keramik	Odekorerad, vit. Flintgods?
7	PG4		Skärva	1	5	Keramik	Intrycksdekorerad.
8	PG4		Kritpipa	4	16	Keramik	
9	PG5	"Bottenlagret"	Skärvor	7	234	Keramik	Skärva av trefotsgryta. Hank. Piplersdekor.
10	PG5	"Bottenlagret"	Skärva	1	9	Keramik	Skärva av fat.
11	PG5	"Bottenlagret"	Svartglaserad kakelugn	2	87	Keramik	Svartglaserad barockkakel, sannolikt 1700-talets första hälft.
12	PG5	"Bottenlagret"	Kanonkula	1	1116	Metall	Kanonkula, kan även ha fungerat som ventil i vattenledning.
13	PG5	"1700-talslagret"	Kritpipa	1	4	Keramik	Del av huvud.

Bilaga 2. Fyndtabell SU kv. Larmtrumman Gö 216

GSMA

030035:	Kontext	Sakord	st	gr	Material	Beskrivning
1	"1700-talslagret"	Skärvor	15	446	Keramik	Trefotsgrytor, förvaringskärl.
2	"1700-talslagret"	Skärva	1	6	Keramik	Blyglaserat.
3	"1700-talslagret"	Skärva	1	17	Keramik	Skärva av jydepotta.
4	"1700-talslagret"	Skärvor	2	16	Keramik	Polykrom dekor, blyglaserat baksida. Skål.
5	"1700-talslagret"	Skärvor	2	4	Keramik	Kompaniporslin, underglasyrblå.
6	"1700-talslagret"	Skärva	1	2	Keramik	Flintgods, blå. Mitten av 1800-talet.
7	"1700-talslagret"	Svartglaserad kakelugn	2	127	Keramik	Svartglaserad kakelugn, del av kollon. Senbarock.
8	"1700-talslagret"	Kritpipa	2	4	Keramik	Två odekorerade kritpipeskaft.
9	"1700-talslagret"	Tjära?	1	350	Tjära	Tjära?
10	"1700-talslagret"	Ostron	2	90	Ostron	Två ostronskal.
11	"1700-talslagret"	Ben	97	1128	Ben	Djurben, slaktavfall. Mest får, en del nötk, enstaka fisk. Hornkvice med borrar hål igenom.
12	"Undre lagret"	Skärvor	26	465	Keramik	Trefotsgrytor, pipersdekorerad skål. Enstaka holländskt.
13	"Undre lagret"	Skärvor	3	8	Keramik	Två holländska, en möjlig portugisisk.
14	"Undre lagret"	Kritpipa	3	14	Keramik	Odekorerade skaft.
15	"Undre lagret"	Bägare	1	2	Glas	Del av fot.
16	"Undre lagret"	Ben	3	2	Ben	Fiskben. En kota.
17	"Djupschaktet"	Skärvor	3	23	Keramik	
18	"Djupschaktet"	Skärvor	2	4	Keramik	Holländskt.
19	"Djupschaktet"	Kritpipa	1	5	Keramik	Odekorerat skaft.

